

УДК 342.4 +347.77/78

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2024.4.54>

МИХАЛЬСЬКИЙ Д.В.

СУДОВИЙ ЗАХИСТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

JUDICIAL PROTECTION OF INTELLECTUAL PROPERTY IN UKRAINE

На сучасному етапі свого розвитку наша країна перебуває в складних умовах, між тим, навіть перебуваючи в непростих економічних, соціальних і тим більше в умовах режиму воєнного стану, держава забезпечує охорону та захист інтелектуальної власності. Систему правової охорони інтелектуальної власності в будь-якій країні можна вважати ефективною, якщо державою забезпечується належна охорона та захист інтелектуальної власності. Цей фактор набуває особливо важливого значення, оскільки із швидким розвитком інтернету, різноманітних інформаційних технологій, у порушників з'явилась можливість незаконного використання різноманітних об'єктів права інтелектуальної власності. Це потребує прийняття відповідних законодавчих актів, впровадження яких забезпечить належну охорону суб'єктивних прав учасників правовідносин у сфері інтелектуальної власності та надасть можливість реалізації захисту права інтелектуальної власності в судовому порядку. У статті здійснено аналіз законодавчих актів, нормами яких передбачена цивільна, господарська, адміністративна та кримінальна відповідальність за порушення законодавства у сфері інтелектуальної власності. Разом із тим, це передбачає розбудову відповідної інфраструктури системи правової охорони інтелектуальної власності, впровадження відповідних правових механізмів. Підкреслено, що інтелектуальна власність є специфічною самостійною комплексною галуззю права, яка з одного боку для національної економіки вона виступає важелем економічного зростання, з іншого має індивідуальний творчий характер, що виражається у створенні нових об'єктів права інтелектуальної власності, відмінних від тих, що існували раніше, а тому вона потребує дієвих і ефективних заходів щодо її охорони.

Не применшуючи існуючих інших видів охорони та захисту суб'єктивного права інтелектуальної власності, наголошено, що серед широкого вибору форм захисту, саме судовий захист інтелектуальної власності в цивільному, господарському, адміністративному та кримінальному судочинстві є одним із самих дієвих видів захисту прав власників та інших законних володільців об'єктів права інтелектуальної власності. Надано авторське визначення поняття «судового захисту інтелектуальної власності».

Ключові слова: творча діяльність, правовласник, охорона, закон, норми права, юридична відповідальність.

At the current stage of its development, our country is in difficult conditions, however, even in difficult economic, social and especially in conditions of martial law, the state ensures the protection and defense of intellectual property. The system of legal protection of intellectual property in any country can be considered effective if the state ensures proper protection and defense of intellectual property. This factor is of particular importance, since with the rapid development of the Internet and various information technologies, violators have the opportunity to illegally use various objects of intellectual property rights. This requires the adoption of relevant legislative acts, the implementation of which will ensure the unalienable protection of the subjective rights of participants in legal relations in the field of intellectual property and will provide the opportunity to implement the protection of intellectual property rights

in court. The article analyzes legislative acts, the norms of which provide for civil, economic, administrative and criminal liability for violation of legislation in the field of intellectual property. At the same time, this involves the development of an appropriate infrastructure for the system of legal protection of intellectual property, the introduction of appropriate legal mechanisms. It is emphasized that intellectual property is a specific independent complex branch of law, which, on the one hand, acts as a lever for economic growth for the national economy, on the other hand, has an individual creative nature, which is expressed in the creation of new objects of intellectual property law, different from those that existed before, and therefore it requires effective and efficient measures for its protection.

Without detracting from the existing other types of protection and protection of subjective intellectual property rights, it is emphasized that among the wide choice of forms of protection, it is precisely the judicial protection of intellectual property in civil, commercial, administrative and criminal proceedings that is one of the most effective types of protection of rightholders and other legitimate owners of objects of intellectual property rights. The author's definition of the concept of «judicial protection of intellectual property» is provided.

Key words: *creative activity, rightholder, protection, law, legal norms, legal liability.*

Вступ. В ст. 41 та ст. 54 Конституції України міститься положення, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом [1]. Дана конституційна норма носить імперативний характер, підлягає виконанню всіма учасниками суспільних відносин, що й зумовило особливості правового регулювання інтелектуальної діяльності. Усвідомлюючи важливу роль інтелектуальної власності в інноваційному розвитку держави та з огляду специфіку інтелектуальної діяльності, державою в особі її органів розроблені правові форми захисту інтелектуальної власності, серед яких судовий захист є одним із дієвих. Водночас існуючі проблеми діяльності Вищого суду з питань інтелектуальної власності поставили під сумнів дії держави, яка спроможна захистити права інтелектуальної діяльності в Україні.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати законодавчу базу та дослідити дієвість судового захисту інтелектуальної діяльності в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на останні дослідження вагомий внесок у розвиток теоретичних засад та практичних проблем питань охорони та захисту інтелектуальної діяльності внесли такі вітчизняні вчені як:

Г. Андрощук, Ю. Бошицький, Н. Блажівська, В. Галунько, В. Дроб'язко, О. Коротун, І. Кісліцина, А. Майданевич, О. Михальський, О. Орлюк, О. Світличний, О. Святоцький, А. Хридоchкін, Р. Шишка, О. Штефан та ін. Однак, незважаючи на значну кількість досліджень у сфері інтелектуальної діяльності, дане питання вивчено недостатньо та потребує особливої уваги наукового середовища.

Результати дослідження. Акцентуючи увагу на важливості інтелектуальної власності та різноманітних формах захисту, варто звернути увагу на її важливу складову – використання об'єкта права інтелектуальної власності. Використання об'єктів права інтелектуальної власності дає змогу підприємствам підвищувати конкурентоспроможність своєї продукції і за рахунок цього здобувати стратегічні переваги на ринку. Але створення цих об'єктів, їх рекламування, дослідження кон'юнктури ринку тощо потребує вкладення великих коштів. Значні доходи, одержувані від використання об'єктів права інтелектуальної власності, приваблюють деяку категорію недобросовісних ділків, які з метою отримання вигоди без дозволу правовласника використовують чужі літературні чи художні твори, торговельні марки, винаходи, промислові зразки тощо. При цьому шкода завдається не тільки власникам прав інтелектуальної власності, винахідникам, авторам, але й країні, бо таке використання найчастіше є тінювим і не передбачає сплати податків [2, с. 51]. Це означає, що у разі незаконного використання об'єкта права інтелектуальної власності, правовласник такого об'єкта має законні підстави захистити суб'єктивні права інтелектуальної власності.

Науковці вважають, що у сфері інтелектуальної власності можуть застосовуватися дві основні форми захисту прав – юрисдикційна та неюрисдикційна, при цьому превалююча роль залишається саме за юрисдикційною формою захисту [3, с. 274].

Серед широкого вибору форм захисту звернемо свої погляди на судових захист інтелектуальної власності. В практичній площині, в більшості випадків особа звертається до судового захисту, коли інші методи захисту права інтелектуальної власності не задовольнили її права та законні інтереси. При цьому судовий процес пов'язаний із захистом прав інтелектуальної власності охоплюється різними галузями права, що потребує забезпечення балансу публічних і приватних інтересів у процесі встановлення матеріальних і процесуальних норм. У свою чергу відповідальність у сфері інтелектуальної власності є невід'ємною складовою правового масиву різноманітних правопорушень, де юридична відповідальність постає як міжгалузевий правовий інститут.

Здійснюючи дослідження цивільно-правового захисту К. Науменко зазначає, що судова форма захисту є найбільш пристосована до вирішення спірних і складних правових питань через наявність детального регулювання порядку розгляду справ за участю заінтересованих осіб, закріплення всебічних гарантій ухвалення законного та обґрунтованого рішення [4, с. 298].

Також відповідно до положення частини другої статті 124 Конституції України юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. Аналіз цього положення у взаємозв'язку з положеннями частин першої, другої статті 55 Конституції України дає підстави дійти висновку, що судам підвідомчі будь-які звернення фізичної особи щодо захисту своїх прав і свобод. Тому суд не може відмовити у правосудді, якщо громадянин України, іноземець, особа без громадянства вважають, що їх права і свободи порушено чи порушуються, або створено чи створюються перешкоди для їх реалізації, або має місце інше ущемлення прав і свобод [5].

Способи захисту прав інтелектуальної власності передбачені правовими нормами, які регулюють правовідносини у сфері охорони інтелектуальної власності. На загальні способи захисту прав інтелектуальної власності вказує ст. 16 ЦК України, яка встановлює загальне правило, згідно з яким особа, права і законні інтереси якої порушено має право звернутися до суду за захистом порушеного права або інтересу. На відміну від ст. 16 ЦК України, частина 2 ст. 432 ЦК України передбачає спеціальні способи захисту права інтелектуальної власності [6].

Передумовою звернення особи за захистом права інтелектуальної власності до суду є встановлені наслідки порушення такого порушення. Згідно ст. 431 ЦК України порушення права інтелектуальної власності трактується як будь-яке посягання на право, в тому числі невизнання цього права, що тягне за собою відповідальність, яка передбачена ЦК України, а також законом чи договором. Наприклад, частина 2 ст. 55 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 01.12.2022 р. №2811-IX, передбачає цивільно-правові засоби захисту авторського права і суміжних прав, відповідно до якого особи, мають право звертатися за захистом авторського права та/або суміжних прав до суду з будь-якими вимогами, не забороненими законом [7].

Відповідно, цивільним законодавством, а також норми спеціального законодавства у сфері охорони інтелектуальної власності, правовласнику об'єкта права інтелектуальної власності надається можливість вибору використання загального та спеціального способу судового захисту права інтелектуальної власності.

Не применшуючи ролі інших галузей права, варто підкреслити, що правове регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності перш за все регулюється нормами цивільного та господарського права. На важливу роль положень цивільного законодавства вказується і в нормах ГК України. В частині другій ст. 154 цього кодексу зазначено, що до правового режиму відносин, пов'язаних з використанням у господарській діяльності прав інтелектуальної власності, застосовуються положення ЦК України з урахуванням особливостей, передбачених ГК України та іншими законами [8].

Водночас варто констатувати, що крім цивільного та господарського законодавства, нормами адміністративного та кримінального законів, передбачена відповідальність за порушення законодавства у сфері охорони інтелектуальної власності. Зокрема, нормами Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачена відповідальність за: порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності (ст. 51-2); порушення законодавства про племінну справу у тваринництві (ст. 107-1); порушення встановлених законодавством вимог щодо заборони реклами та спонсорства тютюнових виробів (ст. 156-3); недобросовісну конкуренцію (ст. 164-3); порушення умов розповсюдження і демонстрування фільмів, передбачених державним посвідченням на право розповсюдження і демонстрування фільмів (ст.164-7); порушення законодавства, що регулює виробництво, експорт, імпорту дисків для лазерних систем зчитування, експорт, імпорту обладнання чи сировини для їх виробництв (ст.164-13); порушення умов і правил, що визначають порядок припинення порушень авторського права і (або) суміжних прав з використанням мережі

Інтернет(ст.164-17); наведення завідомо недостовірної інформації у заявах про припинення авторського права і (або) суміжних прав, вчинених з використанням мережі Інтернет (ст. 164-18) [9].

Також, нормами ст. 476 Митного кодексу України передбачена адміністративна відповідальність за переміщення товарів через митний кордон України з порушенням прав інтелектуальної власності [10].

Варто констатувати, що розгляд справ за порушення законодавства сфері охорони інтелектуальної власності здійснюються, а також застосування адміністративних стягнень здійснюється судами.

У разі вчинення кримінального протиправного діяння, Кримінальним кодексом України передбачена відповідальність за: порушення авторського права і суміжних прав (ст. 176); порушення прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, топографію інтегральної мікросхеми, сорт рослин, раціоналізаторську пропозицію(ст. 177); незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва (ст. 203-1); незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару(ст. 229); незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю (ст. 231; розголошення комерційної, банківської таємниці або професійної таємниці на ринках капіталу та організованих товарних ринках (ст. 232) [11].

Після використання національних засобів правового захисту особа має право звернутися за захистом прав інтелектуальної власності до Європейського суду з прав людини, який діє відповідно до Конвенції про захист прав і основних свобод людини від 04.11.1950 р., яка ратифікована Законом України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР [12]. Право на захист прав інтелектуальної власності до Європейського суду з прав людини, передбачено ст. 1 «Захист права власності» Додаткового протоколу до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, відповідно до якого фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном [13].

Н. Блажівська аналізуючи практику діяльності Європейського суду з прав людини у захисті прав інтелектуальної власності приходять до висновку, що та практика своїм захистом охоплює як майнову цінність інтелектуальної власності, так й особисті немайнові права творця (відповідно до ст. 8 ЄКПЛ), а також свободу літературної, художньої, наукової та технічної творчості (згідно зі ст. 10 ЄКПЛ). Аналіз практики ЄСПЛ свідчить про принаймні дві умови захисту прав інтелектуальної власності: наявність права (при цьому право інтелектуальної власності не визнається у випадках, коли існує «спір щодо тлумачення та застосування національного законодавства»), тоді як відмова в наданні правової охорони результатам інтелектуальної творчої діяльності може вважатися втручанням у право інтелектуальної власності та здійснення його в межах, передбачених законом (наприклад, видача примусової ліцензії, спрямованої на запобігання зловживанням монополієм становичем) [14, с. 89].

З метою гарантування захисту права інтелектуальної власності в Україні діє система судоустрою, яку складають: місцеві суди; апеляційні суди; Верховний Суд. Для розгляду окремих категорій справ відповідно до положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. № 1402-VIII, в системі судоустрою діють вищі спеціалізовані суди. Вищим спеціалізованим судом є Вищий суд з питань інтелектуальної власності (ВСПІВ) [15].

Проте незважаючи на тривалий проміжок часу ВСПІВ так і не здійснює свою діяльність у сфері захисту інтелектуальної власності. Очевидно, виняткова роль суду у захисті прав інтелектуальної власності потребує й виважаного підходу до діяльності ВСПІВ. Серед позитивних кроків щодо діяльності такого суду, наукова спільнота звертає увагу й на певні недоліки до правового та організаційного забезпечення діяльності ВСПІВ. Зокрема, О. Світличний та О. Сулім аналізуючи Указ Президента України «Про утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності» від 29.09. 2017 р. № 299/2017, звертають увагу, що цей Указ не врахував принцип територіальності, який передбачає утворення судів з огляду на потребу наближення судочинства до людини (доступності судів), не в повній мірі забезпечив доступність особи до правосуддя [16, с. 198], тоді як І. Кісліцина приходять до висновку, що процес формування Вищого суду з питань інтелектуальної власності загалом негативно впливає на стан розгляду справ у сфері інтелектуальної власності та сферу правосуддя в цілому [17, с. 386].

З професійної точки зору О. Коротун дотримується думки, що перегляд судових рішень, прийнятих Вищим судом, здійснюватиме Апеляційна палата цього ж Вищого суду, тобто, Вищий суд переглядатиме свої ж рішення. Наскільки така модель буде ефективною, складно сказати, особливо з огляду на неідеальну модель правосуддя в Україні [18, с. 102].

Вважаємо, що у цьому аспекті уповноваженим державою особам варто зробити виважений крок, враховуючи думки наукової спільноти та спеціалістів.

Висновки. Таким чином, здійснене дослідження судового захисту прав інтелектуальної власності в Україні свідчить, що чинне вітчизняне та міжнародне законодавство забезпечують можливість реалізації громадянами України, іноземцями та особами без громадянства суб'єктивних прав в судових інстанціях з метою досягнення для себе позитивного результату, охоплюється різними галузями права, що потребує забезпечення балансу публічних і приватних інтересів у процесі встановлення матеріальних і процесуальних норм. Відповідальність за порушення законодавства у сфері інтелектуальної власності є невід'ємною складовою правового масиву різноманітних правопорушень, де юридична відповідальність постає як міжгалузевий правовий інститут.

Під судовим захистом інтелектуальної власності ми розуміємо встановлені вітчизняним і міжнародним законодавством процесуально-правові засоби захисту порушених, оспорюваних або невизнаних прав інтелектуальної власності.

Список використаних джерел:

1. Конституції України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Доріс Лонг, Патриція Рей, Жаров В.О., Шевелева Т.М., Василенко І.Е., Дроб'язко В.С. Захист прав інтелектуальної власності: норми міжнародного і національного законодавства та їх правозастосування. Практичний посібник. К. : «К.І.С.», 2007. 448 с.
3. Світличний О.П. Інтелектуальна власність: підручник. К. : НУБіП України, 2015. 355 с.
4. Науменко К.С. Поняття та види форм цивільно-правового захисту особистих немайнових прав фізичної особи, що забезпечують її соціальне буття. *Форум права*. 2014. №2. С. 296–300.
5. Рішення Конституційного Суду України: Справа №1-17/2001 від 23.05.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-01#Text>
6. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. Ст. 356.
7. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 р. № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n855>
8. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 18, 19-20, 21-22. Ст. 144.
9. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8074-10. *Відомості Верховної Ради України*. 1984. № 51. Ст. 11123.
10. Митний кодекс України: Закон України від 13.03. 2012 р. № 4495-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. №№ 44-45, 46-47, 48. Ст. 552.
11. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04. 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.
12. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 40. Ст. 263.
13. Додатковий протокол до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: Париж, 20.III.1952. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004?B4#w1_1
14. Блажівська Н. Захист прав інтелектуальної власності в практиці Європейського суду з прав людини. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2018. № 5. С. 83–92.
15. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
16. Світличний О., Сулім В. Про деякі проблеми удосконалення господарського процесуального законодавства. *Публічне право*. 2018. № 1 (29). С. 196–202.
17. Кісліцина І. Утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності в Україні: дискусійні питання. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №7. С. 383–393.
18. Коротун О.М. Захист прав інтелектуальної власності: сучасний стан розвитку процесуального законодавства. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 3 (28). Т. 1. 2019. С. 101–105.